

O'QITUVCHINING KASBIY KOMPETENTLIGI VA PEDAGOGIK DEONTOLOGIYA

Ortiqova Zulfiya Nurmahamatovna
Farg'ona davlat universiteti o'qituvchisi (PhD)
Nurmuhammedova Dilshodaxon Zaynobbiddin qizi
Farg'ona davlat universiteti magistranti
<https://doi.org/10.5281/zenodo.14891213>

ARTICLE INFO

Received: 11th February 2025
Accepted: 12th February 2025
Published: 18th February 2025

KEYWORDS

*o'qituvchi, odob-ahloq,
pedagogok, kasbiy etika, xulq-atvor,
deontologiya, kompetentlik,
konsepsiya, ta'lim, pedagogika
nazariyasi, ta'limot.*

ABSTRACT

Bugungi kunda o'qituvchining kasbiy kompetentligi va shu bilan birga pedagogik deontologiya haqida ko'plab tadqiqotlar olib borilmoqda. Mazkur maqolada hozirgi davr pedagogika nazariyasi talablaridan kelib chiqib bo'lajak o'qituvchilik kasbiga tayyorlanishning ahloqiy-kasbiy jihatlari, pedagogik deontologiya va kompetentlikning xususiyatlari, mazmuni, mohiyati nazariy jihatdan yoritilgan. Ayniqsa, pedagogika nazariyasida deontologiya tushunchasi kasbiy xulq-atvor bilan bo'g'liq tusuncha ekanligi hozirgi davr talablari asosida asoslangan.

Kirish. O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan tub islohotlar, jamiyatda o'ziga xos ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy rivojlanish yo'lining tanlab olinishi, shuningdek, 08.10.2019 yildagi PF-5847 "O'zbekiston respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi farmonda belgilanlan vazifalar asosida jahon talablariga muvofiq keluvchi, uzluksiz ta'lim tizimini shakllantirish uchun qulay shart-sharoit yaratdi. Ta'lim sohasida olib borilayotgan hamda aniq maqsadga yo'naltirilgan davlat siyosati ijtimoiy jamiyat taraqqiyotini ta'minlovchi ustuvor yo'nalishlardan biri sifatida e'tirof etilmoqda.

Bu yo'nalishda amalga oshiriladigan muhim tadbirlar qatorida mutaxassislarining yangi avlodini shakllantirish, ma'naviy-axloqiy jihatdan yetuk, mustaqil dunyoqarashga ega, ijodiy fikrlovchi, boy milliy meros, shuningdek, umuminsoniy va milliy qadriyatlarga sadoqatli barkamol shaxsni tarbiyalab, voyaga yetkazish vazifalari belgilangan.

Muhokama va natijalar. Jamiyatda amalga oshirilayotgan islohotlar talablariga to'la javob beruvchi, ishlab chiqarish sohasida yuzaga kelgan raqobatga bardoshli, keskin o'zgarishlarga moslasha oluvchi, shuningdek, mehnat bozorida mutaxassislar malakasiga qo'yilayotgan talablar darajasida samarali faoliyat yurituvchi shaxsni shakllantirish bugunning dolzarb muammo hisoblanadi.

Mutaxassislarni kasbiy tayyorgarligiga qo'yilayotgan talablar bu borada quyidagi ziddiyatlarning mavjudligini ko'rsatmoqda:

- kasbiy faoliyatning turli yo'nalishlarida talabalarning faol ta'lim olish shakllariga bo'lgan ehtiyoji va ijtimoiy zaruriyatning to'la qondirilmayotganligi, shuningdek, pedagogik maslahat hamda psixologik yordam bilan shug'ullanuvchi mutaxassislar mazkur yo'nalishdagi o'quv-tarbiyaviy ishlarni tashkillashtirish uchun yetarli darajada kasbiy-pedagogik tayyorgarlikka ega emasliklari;

- soha mutaxassislarini kasbiy shakllantirishda talabalar tomonidan ta'lim tamoyillari, mazmuni, metodi va zamonaviy vositalarini mustaqil tanlashlari uchun zarur shart-sharoit yaratilmaganligi hamda bilim va ko'nikmalarning shakllantirilmaganligi;

- oliy ta'lim tizimida bakalavr o'qituvchilarni tayyorlash o'quv rejalari fanlarni bloklararo, blokning ichida va predmet doirasida integratsiyalash kasbiy pedagogik ta'limning asosiy maqsadlariga muvofiq ijtimoiy va shaxsiy tajribaning mohiyati, ijtimoiy jamiyatda kasbiy faoliyatni tashkil etish jarayonida hayotiy ko'nikmalarni egallashga imkon beruvchi asosiy turlari yetarlicha emasligi;

O'qituvchi kasbiy va shaxsiy faoliyatidagi to'siqlar, turli xil konfliktlarni yetarlicha bartaraf etishda albatta, pedagogik deontologiya va kompetentlik juda muhimdir.

"Deontologiya" so'zi deontos – "shart", "burch", logos – "ta'limot", degan ma'noni anglatib, ingliz faylasufi Dj.Bentam mazkur tushunchani ilmiy jihatdan asoslagan. Uning "Deontology of science of morally" asarida deontologiya ya'ni, inson axloqi, etikasi haqidagi ilmiy fikrlar bayon qilingan. Keyinchalik Dj.Bentam tomonidan tavsiya qilingan "deontologiya" fanidagi g'oyalar nemis faylasufi I.Kant tomonidan rivojlantirildi, u deontologiyani "etika bu burch, majburiyat etikasidir" deb ta'rifladi. Dastlab deontologiya so'zi tor ma'noda insonning Ollohga ishonchi, keyinchalik esa keng ma'noda ishlatilib, insonning majburiyatlarini ifodalovchi tushuncha sifatida izohlangan. Bugungi kunda "Deontologiya" inson tomonidan talab darajasida xulq normalarini va qoidalarini o'rgatuvchi fandır. Deontologiya so'zi kasbiy etikada keng qo'llanilib har bir kasb doirasida kasbning odob, xulq, qonunchilik, sud, pedagog, quruvchi, hamda davlat boshqaruvi tizimida burch, odob-axloq normalarini ifodalaydi.

Pedagogik odobni, burchni egallashda, guruhli va ommaviy tadbirlarda ishtirok etish ijobiy natijalar beradi. Bunday muhitda o'zaro fikr almashish shaxsiy mulohazalarni boshqalar tomonidan bildirayotgan qarashlar bilan taqqoslash ularning to'g'riligi, haqqoniyligiga ishonch hosil qilish mavjud bilimlarni yanada boyitishga imkoniyat yaratadi.

Kasbiy mahoratni oshirish yo'lida amaliy harakatlarni tashkil etish pedagogik faoliyatda odob, axloq, burch va majburiyatlarni yuqori darajada his etish va unga amal qilish haqida sharq mutafakkirlari Abu Nasr Farobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Alisher Navoiy, Abdulla Avloniy, Yan Amos Komenskiy, zamonaviy pedagog olimlarimiz Malla Ochilov, Xolboy Ibragimov, Dilnoz Ro'ziyeva, Begzod Xodjayeov, Oynisa Musurmonova va boshqalar o'qituvchilik kasbi, uning mashaqqatlari, shuningdek, o'qituvchi shaxsida aks etishi zarur bo'lgan sifatlar xususidagi fikrlarini bayon qilganlar.

"Pedagogik jarayonning mohiyatini anglamagan, bolaga nisbatan chuqur hurmatda bo'lmagan shaxs ta'lim-tarbiya samaradorligini va inson kamolotini ta'minlovchi fikrga ega bo'lmaydi", - deb ta'kidlaydi O.Musurmonova o'zining pedagogik mulohazalarida. Yuqoridagi fikrlarga tayanib deontologiya fani qoidalariga asoslanib o'qituvchilarimizga quyidagi maslahatni tavsiya qilamiz:

a) o'qituvchilik kasbining asosiy burchi va uning mazmuniga e'tibor berish;

b) qo'yilgan talablarning bajarilishida pedagogik xulq-atvor muhim ekanligini inobatga olish. Har bir vazifani bajarilishi o'qituvchining axloqiy qoidalari va me'yorlariga mos kelishi.

Ijtimoiy munosabatlarning barcha sohalarida ro'y berayotgan chuqur modernizatsiya jarayonlari bilan tavsiflanadi. Ushbu modeldagi ustuvor rol ta'lim tizimiga eng muhim ijtimoiy muassasa sifatida berilgan bo'lib, uning faoliyati o'quvchilarning shaxsiyatini rivojlantirishni ta'minlaydigan shart-sharoitlarni yaratishga, ta'lim sifatiga erishish va ta'lim xizmatlari iste'molchilarini qondirish maqsadida innovatsion ta'lim traektoriyalarini amalga oshirishga qaratilgan. Davlat ta'lim siyosati va ta'lim sohasidagi huquqiy tartibga solishning asosiy tamoyillari sifatida belgilaydi: axloqiy-odob me'yorlari, me'yor va qoidalarga rioya qilish asosida ta'limni boshqarishning demokratik mohiyati, o'zini ifoda etish va qonuniy huquqlari va manfaatlarini himoya qilish qobiliyatiga ega shaxsning o'ziga xosligi va qadr-qimmatini tan olish. Aynan zamonaviy voqeliklar sharoitidagi axloqiy-odob qoidalari o'qituvchining tarbiyaviy sa'y-harakatlari vektorini o'quvchining shaxsini uyg'un va har tomonlama

rivojlantirish tekisligida yo'naltirishga imkon beradigan pedagogik faoliyatning asosiy yo'nalishi hisoblanadi. Zamonaviy ta'lim modeli sharoitida o'qituvchi nafaqat bilimlarning tarjimoni, balki pedagogik ishning professional va deontologik tekisligida yotadigan rolli xulq-atvorga asoslangan o'quvchilarning ta'lim faoliyati dirijyorining funktsiyalarini o'quv jarayonida amalga oshirishni ta'minlaydigan shaxsdir. Shu munosabat bilan deontologik me'yorlar muayyan pedagogik vaziyatlarda pedagogik majburiyat va faoliyat natijalari uchun mas'uliyat jihatidan professional standart talablarini bajarilishini ta'minlovchi ko'rsatma va muayyan pedagogik vaziyatlarni cheklovchilar rolini o'ynaydi.

Tarixiy rivojlanishning turli davrlarida mahalliy va xorijiy mualliflarning asarlarida o'qituvchi shaxsiga qo'yiladigan talablar, uning kasbiy burchini bajarishi bilan bog'liq masalalar (Suqrot, Kvintilian, Ya.A. Komenskiy, J. Lokk, J.-J. Russo, I. Deontologik yo'nalish mazmunini anglash va aniqlash uchun nazariy asos bo'lib xizmat qilgan G.Pestalozzi, A.I.Gersen, K.D.Ushinskiy, N.G.Chernishevskiy, A.S.Makarenko, V.A.Suxomlinskiy va boshqalar). pedagogikada. Shunday qilib, I.G. Pestalozzi, o'qituvchining vazifasi jamiyat uchun foydali va barkamol shaxsni shakllantirishdir. Shu bilan birga, muallif avtoritarizmni istisno qilish va haddan tashqari tartibga solish tufayli muassasadagi qulay atmosfera o'qituvchi asosiy mavzu deb hisoblaydi. K. D. Ushinskiy tarbiyachining vazifasi haqida gapirar ekan, uning asosiy vazifasi o'quvchining shaxsiyatini barcha xilma-xilligida o'rganish va bilish istagi bo'lishi kerak, bu unga pedagogik ta'sir mexanizmlarini aniqlashga imkon beradi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, hozirgi kunda boshlang'ich ta'lim pedagoglarining kasbiy kompetentligini rivojlantirishning dolzarbligi yuqoridagi ma'kumotlar asosida ta'kidlab o'tildi. Deontologik kompetentsiyani o'rganishning axloqiy-axloqiy jihatini mazmuni haqida gapirganda, biz pedagogik faoliyat sohasi noyob axloqiy makonni ifodalaydi, uning axloqiy asoslarini va o'qituvchining ta'lim harakatlarini qo'llash xususiyatlari va ta'lim munosabatlarining boshqa ishtirokchilari bilan o'zaro aloqalarini tartibga soluvchi rolini bajarishini ta'kidlaymiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. O'zbekiston Respublikasining 2020 yil 23 sentabrdagi "Ta'lim to'g'risida"gi O'RQ-637-son qonuni. - <https://lex.uz/docs/5013007>
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning O'qituvchi va murabbiylar kuniga bag'ishlangan tantanali marosimdagi nutqi.30.09.2020 yil
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirishning bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida" gi PF-4947-son farmoni. - <https://lex.uz/docs/3107036>
4. Атаманчук Г.В. Теория государственного управления: курс лекций. - М.: Омега-Л, 2006. - 584 с.
5. Быкова С.С. Формирование деонтологической компетентности у будущих педагогов в системе профессионального образования // Вестник Вятского государственного гуманитарного университета. 2012. - Т. 3. - № 4. - С. 37-41.
6. Жуковский В.П., Ильковская И.М. Деонтологический аспект педагогической деятельности: новые ориентиры ролевого поведения учителя // Актуальные проблемы воспитания детей и молодежи в современной России: сб. науч. статей. - Саратов: Поволжский институт управления имени П.А. Столыпина, 2013. - С. 33-38.
7. Жуковский В.П. Трансситуативная устойчивость поведения педагога в современном образовательном пространстве: теоретико-методологические основания развития // Единая образовательная среда как фактор социализации обучающихся: сб. материалов науч.-практ. конф. Ч. 1. - Саратов: СОИРО, 2015. - С. 173-178.
8. Кертаева К.М. Основы педагогической деонтологии. Алматы, 2002. - 238 с.
9. Костомарова Е.В. Деонтологическая компетентность студента-медика как фактор успешность профессиональной деятельности врача // Известия Волгоградского государственного педагогического университета. - 2014. - № 4 (89). - С. 134-138.

10. ALIMOVA, G. (2020). KICHIK MAKTAB YOSHIDA O'QUVCHI SHAXSINING PSIXOLOGIKPEDAGOGIK RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI. Pedagogik mahorat, 103-107. Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS) "Психологические особенности развития современной "Жамиятнинг барқарор ижтимоий-иқтисодий личности в годы устойчивого социально- ривожланиш йилларида замонавий шахс экономического развития общества" ривожланишининг психологик хусусиятлари"
11. Alimova, G., & Alimova, A. (2020). SOCIO-ECONOMIC CONDITIONS FOR EFFECTIVE ENTREPRENEURIAL ACTIVITY. ИМПЕРАТИВ СОЦІАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА В ОСВІТНЬО-НАУКОВОМУ ПРОСТОРИ: ЄВРОШТЕГРАЦІЯ ТА РЕГІОНАЛЬНІ ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ, 246-250.
12. Jalilova, S. X. (2020). SHAXS ISTE'MOLCHILIK XULQINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI. TOSHKENT DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI ILMIY AXBOROTLARIILMIY-NAZARIY JURNALI, 240-244.
13. Taskarayevna, N. Z. (2020). Maktabgacha yosh davridagi bolalarda milliy xususiyatlarni shakllantirish yo'llari. Oriental Art and Culture, (II), 79-85.

